

બાળસહજ રસીલાં ગીતો એટલે 'શૈશવનાં શમણાં' | નટવર પટેલ

[શૈશવનાં શમણાં : કવિ વિનોદ જાની, પ્રકાશક : રન્નાદે પ્રકાશન, પ્ર. આ. ૨૦૦૭, પૃ. ૪૬+૧૦
ડબલ કાઉન, ક્રિ. ૩. ૫૫/-]

અહીં કવિ વિનોદ જાનીએ ૪૫ બાળરચનાઓ આપી છે. અહીં નાનાં બાળકોને (૧૦ વર્ષથી નાનાં) રસ પડે તેવીય રચનાઓ છે, તો મોટાભાગની રચનાઓ કિશોરવયનાં બાળકો માટેની છે.

આ સંગ્રહનાં કાવ્યો પર નજર કરતાં તેમાં રહેલું વિષયવૈવિધ્ય ઊડીને આંખે વળગે છે. કવિ બાળમનોવિજ્ઞાનના અભ્યાસી હોય તેવું આ કાવ્યો વાંચતાં અનુભવાય છે. કવિ વ્યવસાયે શિક્ષક છે એટલે બાળસહજ વિષયો એમને હાથવગા છે. અહીં કવિએ ચાંદલિયાને વાદળીઓ સંગે રમતો દર્શાવ્યો છે, તો ચકલીને ચીં...ચીં કરતી ઊંચે ઊડાડાડ કરતી ચીતરી છે. કાગડો થઈ જતી છબીલ નામના બાળકની છત્રીની પણ અહીં મજા છે. ભૂલકાંઓની છુક છુક ગાડી પણ ખરી. ચોમાસું પૂરું થતાં સંતાઈ જતો દેડકો પણ અહીં છે. રંગબેરંગી મોરલો કવિના ખેતરમાં કળા કરતો પણ દેખાય છે.

કાવ્યોમાં કવિ શૈશવની મસ્તી લઈ આવ્યા છે. મસ્તીભરી આ રહી કેટલીક પંક્તિઓ :

રમત જામી છે વાદળ-ચાંદાની
સંતાકૂકડી એ ખેલે મજાની
મીટ માંડી ગગનને જોવું ગમે... (ચાંદલિયો)
ખેતરના માળે હું બેસી નીરખતો
કેવી અદાથી તું ઝૂમતો જી રે. (મોરલો)
કરવાનું ના લેશન
ભાઈ, પડી ગયું વેકેશન. (વેકેશન)
ઘાલ ભરી વાણી તારી
મા ! તું લાગે ઘાલી ઘાલી. (લાગે ઘાલી ઘાલી)
રિસેસનો ઘંટ વાગ્યો રે દોસ્તો
ચાલો મેદાનમાં જઈએ રે. (શાળાની રિસેસ)

ઉત્તમ બાળકાવ્ય કોને કહીશું ? પહેલી શરત એ કે તે બાળકને ગમી જાય. એ વારંવાર વાંચવા ને ગણગણવા પ્રેરાય. ક્યારેક એવું પણ બને કે આખી રચના ઉત્તમ ન બને પરંતુ એની થોડીક પંક્તિઓ ઘણી સુંદર હોય. બાળકાવ્યની પંક્તિઓ નાની હોય, લય-પ્રાસ જળવાયા હોય, બાળકને ઝટ સમજાઈ જાય એવા શબ્દો ગૂંચાયા હોય તો એ રચના વિશે બાળવાચકોને ઝાઝેરી ફરિયાદ રહેતી નથી.

'ચકલી' કાવ્યની આ પંક્તિઓ જુઓ :

'ઊડતાં ઊંચે ચકલી બોલે ચીં ચીં ચીં
બચ્યાંઓ પણ સાથે બોલે ચીં ચીં ચીં

'દેડકો' કાવ્ય પણ આ રીતે જોતાં સરસ બન્યું છે. કવિએ દેડકાની વાત કાવ્યમય શૈલીમાં સહજ રીતે કરી છે. અહીં અંત્યાનુપ્રાસ પણ સરસ જળવાયા છે :

વર્ષાની જ્યાં વરસે ધાર,
તરત દેડકાં આવે બહાર.

S

પાછળના બે મોટા પગ,
ફૂદકા મારી ભરતો ડગ.

અહીં કવિએ બાળસહજ જિજ્ઞાસાને પણ સરસ રીતે નિરૂપી છે. ચોમાસું પૂરું થતાં દેડકાં ક્યાં જતાં હશે ?

ચોમાસું જ્યાં પૂરું થાય
જઈને ક્યાં છુપાઈ જાય !

(દેડકો)

અહીં કવિએ દેડકાં ધરતીમાં જઈને છુપાઈ જાય છે એ હકીકત વણી લીધી હોત તો રચના સાદૃશ્ય ઉત્તમ બની રહેત. મોરના રંગો વિશેની આ કવિ-કલ્પના જુઓ :

કોની સાથે અલ્યા ! હોળી ખેલી તેં
રંગાઈ ગઈ તારી કાયા જી રે.

(મોરલો)

કેટલીક રચનાઓમાં કવિ અંત્યાનુપ્રાસ જાળવી શક્યા નથી. પ્રાસ તૂટતાં ક્યારેક લય પણ ખોડંગાય છે. 'સ્ટેશન' કાવ્યની આ પંક્તિઓ જુઓ :

'ભીડથી ઉભરાયે સ્ટેશન
સુખ અને દુઃખ જોતું સ્ટેશન.'

'પતંગનો ઉત્સવ' રચનામાં કવિએ ચાર-ચાર પંક્તિઓના અંતરા પાડ્યા છે, જેમાં ચોથી પંક્તિ પ્રથમ પંક્તિ સાથે પ્રાસ જાળવે એ પ્રકારની આ રચના છે. એમાં છેલ્લી ટૂંકમાં આ બંધારણ જળવાતું નથી. આ જુઓ :

'ધીમે ધીમે સૂરજ પશ્ચિમમાં ડૂબતો,
મંદ મંદ લહેરખીથી, વાયુ સૌને ચૂમતો,
રાત્રિએ ભેળાં થૈ ખાવાને બેસે
ઊંધિયું-જલેબી મોજથી જમે.
આજનો તહેવાર અલ્યા કોને ન ગમે ?'

પ્રથમ ત્રણ પંક્તિના અંત્યાનુપ્રાસ જાળવવા 'બેસે'ને સ્થાને 'બેસતો' શબ્દ હોવો ઘટે.

ક્યારેક કવિમાં શિક્ષક-આત્મા પ્રવેશી જાય છે ને બાળકને સીધો ઉપદેશ પણ આપી બેસે છે. આ જુઓ :

જીવન જીવતા બધા આપણે
લાગે છે ને સરકસ જેવું.

(સરકસ)

ગુલાબજળ - ગુલકંદ આપીને કહી રહું ગુલાબ

‘કાંટામાં રહીને પણ ઢેજો હસીને મધુર સુવાસ.’ (ગુલાબ)

બાળકોના મનમાં પાપ અને પુણ્ય અંગેના કેવા ખ્યાલો હશે ? પ્રથમ સવાલ એ છે કે એવા ખ્યાલ હોય છે ખરા ? સત્ય અને અસત્ય વિશે પણ બાળકમન કંઈ સમજતું નથી. બાળકના મુખે પ્રાર્થનામાં આ શબ્દો કેટલા જયશે ? કવિએ ‘પ્રાર્થના’ નામક રચનામાં પાપ વિશે વાત કરતાં બાળમુખે કહેવરાવ્યું છે કે –

‘અજાણતાં કેં કેટલાં નિશદિન થાયે પાપ,

દીન-દયાળુ હે પ્રભુ ! એ સૌ કરજે માફ.’

કવિ દલપતરામના ‘ઓ ઈશ્વર ભજીયે તને...’ નામના કાવ્યમાં એક પંક્તિ કંઈક આવી છે : ‘ભૂલ કદી કરીએ અમે, તો પ્રભુ કરજે માફ.’ અહીં ‘ભૂલ’ શબ્દની સંકલ્પના બાળકના ગળે કદાચ ઉતારી શકાશે, પરંતુ ‘પાપ’ અંગેની એટલી જ સ્પષ્ટતાથી વાત થઈ શકશે કે કેમ ? એવો પ્રશ્ન અહીં મને તો થાય છે.

અહીં કેટલાંક પ્રસંગ-કાવ્યો સારાં બન્યાં છે. બાળકોને એવાં કાવ્યો વાંચવામાં અને સમજવામાં સરળતા રહે છે. ‘છબીલની છત્રી’, ‘સરકસ’, ‘ફેરિયો’ વગેરે આવાં કાવ્યો છે.

અહીં કેટલીક રચનાઓમાં ક્યાંક ક્યાંક બાળકોને ન સમજાય એવી અસ્પષ્ટ ભાવવાળી પંક્તિઓ પણ છે. આવી પંક્તિઓ ટાળી શકાઈ હોત અથવા અલગ ભાવથી રજૂ થઈ હોત તો જે-તે રચના ઉત્તમ બની રહેત. કેટલાંક ઉદાહરણ જોઈએ :

‘ગુરુ-શિષ્યનો કેવો સંબંધ છે !

વર્ણન કરાય ના એ મોટો નિબંધ છે,

ચાલો વધારીએ શાન.

(મારી શાળા)

S

પપ્પાએ વસાણું આપ્યું,

પસ્તાવાનું વ્હાણું વાયું.

(ટીવી)

S

બધી ઋતુમાં ગમે શિયાળો

લોક કહે એને સહિયારો !

(શિયાળો)

શિયાળો કઈ રીતે સહિયારો તે વાત અહીં અસ્પષ્ટ છે.

આ સંગ્રહમાં ‘ફેરિયો’ કાવ્ય એ હિન્દી કવિતા – ‘खुदा की अक्लमन्दी’ના ભાવાનુવાદવાળી રચના છે, જે હિન્દી રચના જેવી ઉત્તમ બની નથી. પુસ્તકનું નામ છે ‘શૈશવનાં શમણાં’ ને પુસ્તકમાં જુઓ રચનાનું નામ છે ‘શૈશવનાં સપનાં.’ આ રચના પરથી જ આ સંગ્રહનું નામ રાખ્યું હશે એવું લાગે છે. તેથી બંને શીર્ષક સરખાં હોવાં જોઈએ, જે અહીં નથી. તો વળી, કેટલાક શબ્દો જેવા કે – બખ્તર, અધર, કંકણ, સિદ્ધિ વગેરે બાળવાચકોને સમજવા અઘરા પડે તેવા છે.

એકંદરે મોટાભાગની રચનાઓ બાળભોગ્ય બની છે. કવિએ બાળકોને ઉજાણી કરાવી છે, એનો હરખ વ્યક્ત કરી કવિને અભિનંદન પાઠવી વિરમું છું.